

Lesson Study

Vernieuwen in het klaslokaal

Onderwijsinnovatie kan op verschillende manieren tot stand komen, zoals eerdere artikelen in deze reeks lieten zien: via wetenschappelijke methodes, door aanmoediging van schoolbesturen of zelfs vanuit het stadsbestuur. Maar innovatie kan ook komen van onderop, vanuit de school en de docenten zelf. Bijvoorbeeld met een methode als Lesson Study.

SIMON VAN HASSELSCHOOL, GRONINGEN

'Tienerschool' Simon van Hasselt is een vvo -school (voorbereidend voortgezet onderwijs) waarin leerlingen uit de hoogste klassen van het primair onderwijs – veelal met leerachterstanden – zich samen met de onderbouw van het vmbo voorbereiden op het voortgezet onderwijs. Ook leerlingen met het advies 'praktijkonderwijs' worden in kleine klassen voorbereid op een vervolg in het voortgezet onderwijs. Dat kan betekenen dat sommige leerlingen al elf zijn en na een jaar naar vmbo-1 gaan, maar het merendeel stroomt uit naar vmbo-3 (en een klein deel naar het speciaal onderwijs).

"Zien wij hier een leerling die naar vmbo-3 kan gaan?", zegt vestigingsleider Jan Kuik. "Dat is eigenlijk de belangrijkste vraag." De leerlingen komen in kleinere klassen van maximaal zestien leerlingen terecht en krijgen veel aandacht, zeker bij de vakken waarin ze zwak staan. De Simon van Hasseltschool telt nu een kleine 140 leerlingen en dat is het maximum. Er zijn 18 docenten bij de school betrokken, die allemaal meerdere vakken geven.

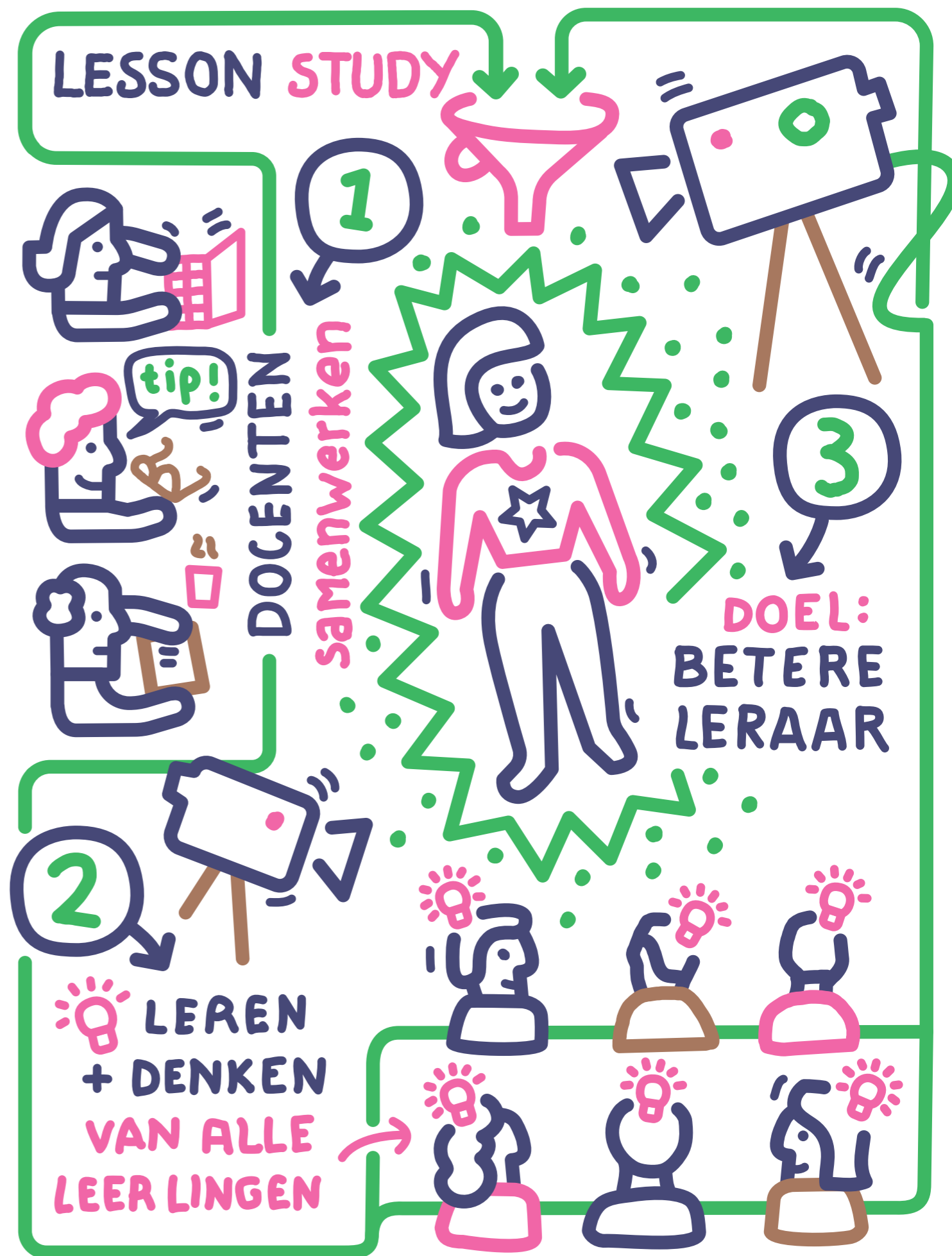
"Hoe berekenen we de lengte van de zijde AB als hoek A 23 graden is en de lengte van zijde AC 7 centimeter?"

In het lokaal lijkt een gewone goniometrieles gaande te zijn, maar wie goed kijkt, ziet kleine verschillen met de normale praktijk. Zo is de klas niet helemaal gevuld met leerlingen, staan er twee videocamera's opgesteld en zitten maar liefst vier volwassenen langs de zijwand: allemaal docenten. Wat hier gebeurt, is dan ook geen gewone les, maar onderdeel van een Lesson Study-project. De leerlingen zijn speciaal uitgezocht door een projectgroep en de docenten hebben samen de les ontwikkeld. Hier wordt geleerd – maar vooral door de docenten.

"Lesson Study zorgt dat je een betere leraar wordt, dat je beter leert samenwerken met je collega's en dat je nóg meer op de leerling en zijn leermogelijkheden gaat letten", zegt dr. Siebrich de Vries, onderzoeker en lerarenopleider van de faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Zij kwam in 2008 op een conferentie in aanraking met deze professionaliseringsaanpak uit Japan en is er steeds enthousiaster over geworden. "In Japan ligt de professionalisering van docenten op een hoger niveau. Het is een vast onderdeel van de onderwijstaak", zegt De Vries.

Het succes van Lesson Study vindt zij niet moeilijk te verklaren. "In Nederland, maar ook elders, ligt het accent bij professionalisering nog veel op individuele cursussen, waarvan het rendement lastig in te schatten is. Met Lesson Study heb je hetzelfde doel voor ogen, namelijk de kwaliteit verhogen, maar met meer samenwerking" ➔

'Lesson Study zorgt dat je een betere leraar wordt'

tussen docenten, gerichtheid op het leren en denken van alle leerlingen, directe aansluiting bij vragen uit de eigen praktijk, een duidelijke structuur en een gevarieerde en flexibele opzet.”

Lesson Study kan bevorderen dat er een gedeelde onderwijsvisie ontstaat, zegt De Vries. Dat is nodig, want waar op de gemiddelde basisschool 85 procent van de medewerkers een gedeelde onderwijsvisie heeft, geldt dat in het vo gemiddeld maar voor 60 tot 65 procent van de medewerkers (www.talis2018.nl).

EYEOPENER

Op het Vechtdal College in Hardenberg bestaat inmiddels veel ervaring met Lesson Study.

Hoe ziet een goede les eruit?, was de vraag die docent Nederlands en rekendocent Tom Odink zich hier in 2016 stelde. “Wat werkt, wat werkt niet? Dat wil je als docent weten. Niet alleen voor je eigen vak, maar voor alle vakken.” Met zeven collega’s uit verschillende disciplines besloot Odink – aangemoedigd en ondersteund door Ester Moraal en haar collega’s van de Rijksuniversiteit Groningen – een proef te doen met de Lesson Study-methode. Uit deze proef werd duidelijk dat het Vechtdal de leerlingen tijdens lessen nog meer zélf moet laten doen (‘dingen maken, zelf creëren’) en dat leerlingen daarbij zeer gebaat zijn bij meer structuur. Geen wereldschokkende conclusies, maar voor sommige docenten van het Vechtdal toch een eyeopener, en voor anderen een bevestiging van hun vermoedens. Het interessante aan het Lesson Study-project van Odink en zijn collega’s is dat het vakoverstijgend was: “Nederlands, Engels, mens en maatschappij, biologie, jong en oud.” Wat Lesson Study volgens Odink krachtig maakt, is “dat je samen onderwijs maakt. Je zoekt bij elkaar de creativiteit op, doet literatuuronderzoek, vertelt over je ervaringen en problemen. Soms gaat het meer om dat gesprek dan om het onderzoek zelf. En natuurlijk kost dat tijd en geld, maar dat kost een conferentie of een studiedag ook.”

ONDERZOEKSVRAAG

De crux van Lesson Study is dat het een actief didactisch hulpmiddel voor leraren is, zegt Siebrich de Vries: je betreft de leerlingen bij het verbeteren van je onderwijs, je lessen en je lesmethode. Een voorwaarde is dat er een goede, afgebakende onderzoeksvraag ligt, op basis van een vakdidactisch probleem. “Neem het vak wiskunde”, zegt De

‘Je moet docenten legitimeren om samen over hun vak te praten. Dat doen ze niet of nauwelijks uit zichzelf’

‘Je zoekt bij elkaar de creativiteit op, doet literatuuronderzoek, vertelt over je ervaringen en problemen’

Vries. “Daar zijn vaak problemen rondom de kennis van de sinus. Hoeveel leerlingen begrijpen het écht?, vragen docenten zich af. Kunnen we een aanpak ontwikkelen waardoor alle leerlingen het begrijpen? Als je daarmee via Lesson Study aan de slag gaat, kun je je lessen en lesmethode bijstellen. Datzelfde geldt voor andere lastige vakvragen. Al kun je Lesson Study ook toepassen bij meer pedagogisch gerichte vragen.” Bij de Simon van Hasseltschool in de Groningse wijk Vinkhuizen gebruikten de leraren Lesson Study om hun lespraktijken tegen het licht te houden. Simon van Hasselt is een ‘tainerschool’ waar leerlingen van tien tot en met veertien jaar zich voorbereiden op het voortgezet onderwijs (zie kader). “De Lesson Study-methode past op veel manieren bij deze school”, zegt vestigingsleider Jan Kuik. “Een van onze grootste zorgen is bijvoorbeeld hoe we in de les alle leerlingen bereiken. Dat was een kernvraag die we wilden onderzoeken.” Groepjes docenten kwamen bij elkaar, maakten een plan, gaven een les die ze normaliter ook zouden geven en lieten hun collega’s observeren. “Het goede van Lesson Study is dat het erg op de leerling gericht is”, zegt Kuik. Dat moet

LESSON STUDY

Lesson Study (LS) is een professionaliseringsmethode waar docenten in kleine teams van circa vier personen hun eigen lespraktijk bestuderen met behulp van observaties van leerlingen. De methodiek komt oorspronkelijk uit Japan (Jugyō Kenkyū: ‘onderzoek van lessen’) en werd in de jaren negentig van de vorige eeuw ontwikkeld. Inmiddels wordt het wereldwijd steeds meer gebruikt, voornamelijk als middel voor docentprofessionalisering.

De LS-methodiek bestaat uit drie stappen. De eerste stap is het samenstellen van een groepje docenten dat rond een gezamenlijk ervaren probleem een onderzoeksvraag opstelt, literatuur leest, en een bijbehorend plan voor een zogenaamde onderzoeksles uitwerkt. De tweede stap is de onderzoeksles te geven in een klas van een docent van het team; de andere leraren observeren bepaalde leerlingen die ze naderhand ook bevragen, en de les wordt nabesproken en eventueel bijgesteld, waarna deze tweede stap in een andere klas kan worden herhaald. De laatste stap is het evalueren van het onderzoek en het formuleren van verbeterpunten en aanbevelingen voor deze specifieke lessen en de onderwijspraktijk in het algemeen.

Een van de grondideeën is dat dit niet eenmalig maar cyclisch moet gebeuren. Door regelmatig, bijvoorbeeld jaarlijks, Lesson-Study-projecten uit te voeren, leren docenten beter naar hun onderwijspraktijk te kijken. Bovendien – en dat is een ander grondidee – leren ze naar de leerling, zijn leervermogen en zijn welbevinden te kijken. Een derde grondidee is dat docenten met Lesson Study leren samen te werken, gezamenlijke onderzoeksvragen te formuleren en van elkaar te leren.

je overigens wel leren, voegt hij eraan toe, want bij het eerste Lesson Study-traject lag de focus nog te veel op de les. “Docenten proberen dan een soort superles te maken, maar dat is natuurlijk niet reëel en ook niet de bedoeling. Dan ben je te veel met de les bezig en te weinig met de leerling. Het gaat erom zicht te krijgen op het denken en leren van de leerling.”

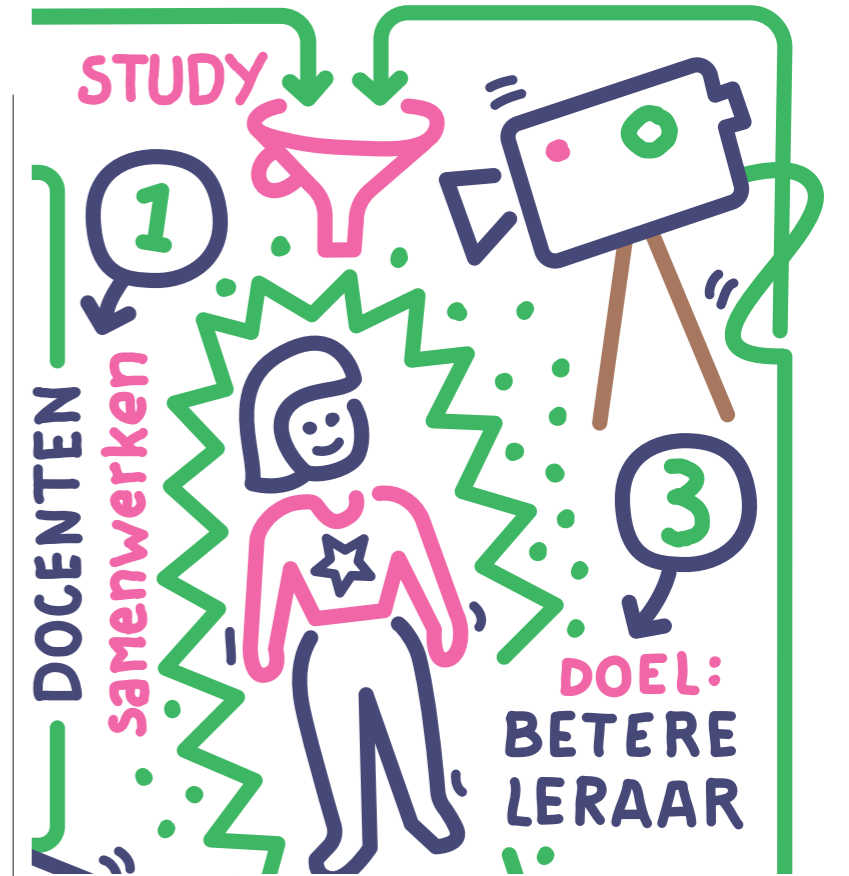
Pas bij het derde traject kregen de docenten Lesson Study écht in de vingers. Ze wisten de centrale onderzoeksvraag (‘bereiken we alle leerlingen?’) te beantwoorden en uit te diepen en konden conclusies trekken over lesduur, lesvormen, herhaling en terugkoppeling. Kuik: “Welke interventies hebben succes? Daar ben je heel benieuwd naar. Voor ons leverde het traject behoorlijk veel op – inzichten die we op een andere manier maar lastig gekregen zouden hebben.”

PROCESBEGELEIDING

De organisatie van het Lesson Study-traject was tamelijk eenvoudig, zegt Kuik. “We hadden de ouders ingelicht, tijd vrijgemaakt voor de docenten en twee ochtenden ingeruimd voor de proeflessen. Tot half twaalf mocht de helft van de klassen wegblijven en de andere helft – zorgvuldig uitgezocht – konden we observeren. Dat kan in zo’n kleine school als de onze makkelijk. Bovendien hadden we hulp van de procesbegeleider van het ECNO, onderdeel van NHL-Stenden, en van de Rijksuniversiteit.” Om een Lesson Study-project goed te organiseren, heb je inderdaad procesbegeleiders nodig, vertelt schoolleider Gert Schooten van het Vechtdal College in Hardenberg, waar Tom Odink werkt. Dat kunnen externe, academische procesbegeleiders zijn – bij het Vechtdal werden die aangestuurd door medewerkers van de Rijksuniversiteit Groningen – maar het kunnen ook mensen van de eigen school zijn die zich daarvoor hebben laten opleiden. “Dat is een mooie, duurzame manier om Lesson Study in je organisatie op te nemen.”

Borging is sowieso belangrijk, vindt Schooten, die enthousiast raakte voor Lesson Study na een studiedag bij de Universiteit Twente. “Als teamleider probeer je eerst te onderzoeken wat de mogelijkheden en de waarde van zo’n methode zijn. Daarna kijk je of het geschikt is voor je school en zoek je draagvlak, vooral ook binnen de schoolleiding. Daarna hebben we de geschikte mensen gezocht en gevonden – Tom speelt daar een hoofdrol in – en vervolgens hebben we dit alles kunnen verduurzamen door het op te nemen in onze meerjarenplannen rond onderwijsvernieuwing.” De toenmalige directeur van de school speelde een grote rol, zegt Odink. “Toen het onderwijsvernieuwingproces in eerste instantie vastliep, konden we hem overtuigen van het belang van Lesson Study als methode en daar heeft hij zich toen heel erg sterk voor gemaakt.”

Het proces werd schoolbreed uitgevoerd, met alle honderd-zestig docenten, begeleid door maar liefst driëntwintig Lesson Study-procesbegeleiders. “We hebben het groot en serieus aangepakt”, zegt Odink. “Die procesbegeleiders

‘Je hebt procesbegeleiders nodig: academische procesbegeleiders of mensen van de eigen school die zich hebben laten opleiden’

kwamen niet uit de regio, maar uit Vlaanderen, van NHL-Stenden, van de VU Amsterdam en de RUG in Groningen. Dat was geen kleine operatie.” Ook deed de RUG uitgebreid flankerend onderzoek naar de effecten van de projecten. Zo stond Lesson Study aan de wortel van een groot onderwijsvernieuwingproces.

SAMENWERKING

“Lesson Study past goed in de kwaliteitsverbeterings-trajecten van vo-scholen”, vindt ook Nico de Jong, net afgezwaid als bestuurder van het Cals College. “Maar veruit het belangrijkste is dat docenten meer en beter leren samenwerken en daarmee hun talenten en voorkeuren beter leren kennen.”

Binnen het Cals College – een ‘open katholieke’ scholengemeenschap in Nieuwegein en IJsselstein – werkte De Jong vooral met innovatiegroepen: groepjes docenten die samenwerken met een gemeenschappelijk doel, zoals de inzet van ICT en nieuwe leermethodes. “De meeste docenten hebben hun handen vol aan het lesgeven zelf”,

constateert hij. “Ze hebben veel te weinig tijd voor hun ontwikkeling, voor reflectie op hun lesideeën en -praktijk en voor samenwerking. Daarvoor is Lesson Study een goed instrument.”

Als bestuurder moet je vooral tijd vrijmaken voor de docenten en daar gezamenlijke opdrachten aan koppelen, zegt De Jong. “Er moeten gesprekken worden gehouden en ideeën uitgewisseld en dat moet verder gaan dan de gesprekjes op de gang of in de docentenkamer. Je moet de boel een beetje in beweging zien te krijgen en dat kan heel goed met een methode als Lesson Study.”

“Wij zijn een kleine school”, zegt Jan Kuik van het Simon van Hasselt in Groningen. “Wij hebben maar achttien docenten, maar als het gaat om het gericht delen van ervaringen en ideeën, moeten ook wij dat echt organiseren. Je moet docenten legitimeren om iets te doen, om samen over hun vak te praten en onderwerpen aan te snijden. Dat doen ze niet of nauwelijks uit zichzelf. Lesson Study geeft daar goede handvatten aan.”

Toch zijn niet alle docenten bij de Groningse school overtuigd van de waarde van Lesson Study. “Van de achttien docenten hebben er twee gezegd dat ze nu, na het derde traject, wel eens iets anders willen. Dat respecteren we. Maar de andere zestien willen graag nog verder. We zijn inmiddels al bezig met een vijfde traject via deze methode.”

OPLEIDING

Is Lesson Study een goede manier om te innoveren? Siebrich de Vries van de Rijksuniversiteit Groningen denkt van wel. Ze doet met haar staf veel onderzoek naar

‘Iedereen gaat enthousiast aan de slag en als je dan zegt dat ze onderzoek hebben gedaan, kijken ze je verbaasd aan’

de aanpak. Zo deed ze een uitgebreid literatuuronderzoek, werden op brede schaal professionele leergemeenschappen gevolgd, doen verschillende aio's onderzoek naar Lesson Study als organisatieroutine (onder andere – met de Universiteit Twente – naar de rol van schoolleiderschap) en naar de vraag hoe het gevalideerd kan worden in de Nederlandse praktijk (met de UT en de VU). Dit laatste wordt momenteel gerealiseerd met ondersteuning van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO). Ook wordt binnen de lerarenopleiding onderzoek gedaan naar de vakdidactische kennisontwikkeling van studenten en ervaren docenten Nederlands die in een Lesson Study-team samenwerken.

“Ik ben een beetje besmettelijk”, zegt De Vries lacherig. “Alle studenten in de lerarenopleiding van de RUG doen inmiddels aan Lesson Study, in plaats van een traditioneler onderzoek, waartegen vaak nogal wat weerstand bestaat.” Het interessante is dat studenten vaak helemaal niet in de gaten hebben dat ze aan onderzoek doen: “Iedereen gaat er enthousiast mee aan de slag en als je dan zegt dat ze onderzoek hebben gedaan, kijken ze je een beetje verbaasd aan.” Een voordeel is dat de nieuwe generatie docenten ook andere leraren op hun nieuwe scholen met deze methode in aanraking kan laten komen.

MAMOETTANKER

Lesson Study is een krachtige toevoeging voor het voortgezet onderwijs, concludeert ook Nico de Jong. Toch ziet hij, terugkijkend op zijn carrière, dat het lastig is om een grote onderwijsorganisatie als het Cals écht te veranderen. “Met methodes als Lesson Study kun je de onderwijskwaliteit wel verbeteren, maar het onderliggende onderwijsmodel blijft vaak intact. Een school, een klas, een docent. Dat was het, dat is het. Eigenlijk zou je van nul af je onderwijs opnieuw moeten opbouwen, om echte radicale veranderingen door te voeren.”

Met dat laatste is De Vries het volkomen eens. “Eigenlijk zou je docenten ook minder lessen moeten laten geven – maximaal twintig bijvoorbeeld – om tijd te hebben voor reflectie en ontwikkeling.”

De Jong vergelijkt een onderwijsorganisatie met een mammoettanker. “Je kunt een beetje bijsturen, zodat de koers na enige tijd ietsjes wordt verlegd, maar verder dan dat kom je niet.” De beste tactiek, concludeert hij, is om af en toe een ‘speedbootje’ uit te zetten dat nieuwe bestemmingen moet zien te vinden. “Maar dat moet je wel terug zien te halen naar het moederschap, anders heeft het weinig nut.”

10 KENMERKEN VAN LESSON STUDY

- 1 Lesson Study is een professionaleringsmethode waarmee de kwaliteit van lessen en de lespraktijk kan worden verhoogd.
- 2 Maatgevend is niet de docent, de methode of de lesvorm, maar de leerling en zijn leerervaring.
- 3 Lesson Study geeft docenten de kans om leerlingen te observeren en met hen te praten over hoe leren voor hen werkt.
- 4 Lesson Study faciliteert kennisgedreven werken: leraren gaan theorie die ze in de voorbereiding lezen, via de onderzoeksles aan de praktijk koppelen en in de praktijk brengen.
- 5 Omdat de focus op het leren van de leerling ligt en niet op de docent, geeft het docenten de vrijheid hun eigen lespraktijk tegen het licht te houden en te experimenteren met zaken die ze anders niet zouden ‘durven’.
- 6 Docenten worden producenten en consumenten van hun eigen lessen.
- 7 Docenten vormen een leergemeenschap.
- 8 Samenwerking tussen docenten – ook uit verschillende vakgroepen – kan leiden tot een sterkere gedeelde onderwijsvisie.
- 9 Lesson Study is flexibel en kan zowel in kortere als langere, meerjarige professionaliseringscycli worden ingezet.
- 10 Lesson Study kan ook een ander studieproject flankeren en bijvoorbeeld fungeren als test voor een nieuwe leermethode.